
DURKHEIM VE MERTON'IN ANOMİ KURAMLARI BAĞLAMINDA CEMAATTEN CEMİYETE TÜRK TOPLUMU

*
*Yücel Can**

ÖZET

Bu çalışmada, Durkheim ve Merton'ın anomi kuramları çerçevesinde, Türk toplumunun Cumhuriyet döneminde yaşadığı kentleşme/modernleşme serüveni analiz edilmiştir. Türk toplumunun 1950'lerde başlayıp 1980'e kadar geçen dönemde yaşadığı süreç Durkheim'in anomi kuramı çerçevesinde değerlendirilmiş, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişte yaşanan sorunlar ele alınmıştır. 1980'den başlayıp günümüze kadar geçen dönemde yaşananlar ise Merton'ın anomi kuramı çerçevesinde değerlendirilmiş, bu dönemde Türkiye'de kültürel hedeflere ulaşmanın alternatif araçlarının neler olduğu belirlenmiştir.

Yukarda zikredilen her iki dönemde yaşanan anominin boyutları ortaya konmuş, söz konusu patolojik durumun bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anomi, cemaat, cemiyet, modernleşme, kent, mekanik dayanışma, organik dayanışma, kurumsallaşma, kültürel hedefler, toplumsal değişme.

* Dr., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

GİRİŞ

Bu çalışmada, anomiyi toplumun mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişte yaşadığı patolojik durum olarak ele alan ve kavramın isim babası olan Emile Durkheim ile anomi kuramını modern toplumlara uyarlayan Robert Merton'ın kuramlarının nitelikleri tartışılmış, iki düşünürün kuramlarındaki farklılaşmaya paralel olarak Türkiye'de 1950'den 1980'e kadarki ve 1980 sonrası dönemdeki toplumsal yapının anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmada şu iki temel varsayımdan hareket edilmiştir:

1. Türkiye 1950'den 1980'e kadar olan dönemde kırdan kente yoğun biçimde yaşanan göçe bağlı olarak, Durkheim'ın *Toplumsal İşbölümü Üzerine* (Aron, 1989:232) ve *İntihar* (Durkheim, 1992:263) adlı eserlerinde belirttiği, benzeşik bir topluluk (cemaat) yapısından farklılaşmış bir topluma sağlıklı olmayan geçişin sancılarını (anomi) yoğun biçimde yaşamıştır.

2. 1980'den başlayıp günümüze kadar gelen dönemde, görelilik olarak sanayileşen ve modernleşen Türkiye kentlerinde yaşayan insanların büyük bölümü, Merton (1938:673)'ün ifadesiyle modern kültür kodlarının önlerine koyduğu hedeflere ulaşmanın kurumsallaşmış araçlarına sahip olamamanın sıkıntılarını (anomi) yaşamışlardır.

Bu iki temel varsayımdan hareket ettiğimiz çalışmada, öncelikle Durkheim ve Merton'ın kuramlarının niteliklerini ve iki düşünürün kuramları arasındaki farklılaşmanın boyutlarını ortaya koymak yararlı olacaktır. Bunun ardından Durkheim ve Merton'ın kuramlarına paralel olarak Türkiye örneği üzerinde durulacaktır.

A. DURKHEIM'DA TOPLUMSAL İNDİRGEMECİLİK

Klasik sosyologların önde gelenlerinden biri olan Durkheim'ın sosyoloji kuramı, tıpkı diğer klasik sosyologlarda olduğu gibi grand teori niteliğindedir. Bilindiği gibi grand teorilerin en önemli özelliklerinden biri indirgemeciliktir. Kısaca toplumsal olayların tek bir nedene bağlı olarak açıklanması (Hançerlioğlu 1996:186) şeklinde tanımlayabileceğimiz indirgemecilik, Durkheim'ın kuramında toplumsal indirgemecilik tarzında ortaya çıkmıştır. En tikelinden en tümeline kadar bütün olayların nedenini toplumda arayan bu anlayış, Durkheim (Aron 1989:228)'ün „toplum bireyden değil birey toplumdandır“ sözünde ifadesini bulmaktadır. Durkheim intihar gibi bireysel bir olayı bile toplumsal nedenlerle açıklayarak toplumsal indirgemeciliğin en tipik örneklerinden birini vermiştir. Bu anlayışa göre tarihsel evrim

içerisinde toplum bireyden önce vardır. Bütünün parçalara önceliği esastır, varlık ögeleri tarafından değil, ögeleri bütünsel varlık tarafından açıklanabilir.

Durkheimci düşüncenin temel sorunu, bireylerin bir toplum oluşturmaları, yani toplumsal varoluşun koşulunu, düşünce birliğini sağlamaları nasıl mümkün olabilmektedir sorusudur (Tolan 1981:32). Bu sorunun cevabı kolektif bilinçtir. Bireylerin gerçek anlamda özgür olabilmeleri ve görevlerini yerine getirebilmeleri için, kendilerini iyi örgütlenmiş bir toplum içerisinde bulmaları gerekir. Kurumsallaşmasını sağlıklı bir biçimde tamamlamış toplum, yabancılaştırıcı olmaktan öte yararlıdır (Bottomore ve Nisbet 1990:226). Kolektif bilinç sağlıklı biçimde tesis edilemediği/konsensüs sağlanamadığı ve kurumsallaşma tamamlanamadığı takdirde anomi kaçınılmaz olacaktır. Ancak kolektif bilincin etkisi toplumu belirleyen dayanışma türüne göre değişmektedir. Durkheim toplumları mekanik dayanışmaya dayalı toplumlar ve organik dayanışmaya dayalı toplumlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır.

Durkheim'in mekanik dayanışmaya dayalı toplum dediği olgunun Marx (Beneton 1991:66)'in feodal toplum, Tönnies (Köseihal 1982:204)'in cemaat (Gemeinschaft) dediği topluluk tiplerine denk düştüğünü görüyoruz. Bu topluluk tipinin en karakteristik özelliği benzeşikliklerdir. Topluluğu oluşturan üyeler farklılaşmamıştır ve aşağı-yukarı birbirlerine benzerler. Bu tür toplumlarda ilişkiler yüz yüze yani birincil ilişkilerdir, üretim kendine yetimlik tarzındadır ve sosyal ve kolektif bilinç güçlüdür ve kolektif bilinç her eylemi ayrıntılı olarak tanımlamış ve bireylere zorla benimsetmiştir.

Mekanik dayanışmaya dayalı topluluğun tersine, organik dayanışmaya dayalı toplumda karakteristik özellik farklılaşmadır. Bu toplum tipinde kolektif bilinç alanının daraldığını görüyoruz. Buna bağlı olarak sosyal kontrol zayıflamış, ilişkiler yüz yüze olmaktan çıkmış, üretim pazar için üretim haline almış, suç ve cezalar bireyselleşmiş ve toplumu oluşturan üyelerin inanç ve kanaatleri çeşitlenmiştir. Durkheim'a göre sorun işte burada başlamaktadır. Hedefi düşünce birliğini sağlayarak bir toplum oluşturmak olan Durkheim bunu nasıl gerçekleştirebileceğinin, yani kolektif bilincin asgari ölçüde de olsa varlığını devam ettirmesini sağlamanın yollarını aramaya başlamıştır. Ona göre işbölümü ve uzmanlaşma sayesinde toplumun bireyleri arasında dayanışma yeniden ve daha sağlıklı bir şekilde tesis edilecektir. Adına organik dayanışma dediğimiz bu yapıda her birey kendine özgü bir işlev yerine getirir ve bireyler birbirine benzemeyen, bununla beraber hepsi yaşam için zorunlu organlara benzerler.

Kelime anlamı kuralsızlık demek olan anomiyi Gordon Marshall (1999:32) bir toplumun etkisizleşme, çöküntü, karışıklık ya da çatışma olması duru-

munu gösteren bir terim olarak tanımlamaktadır. Durkheim'a göre anomi; toplumun mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş sürecinde ortaya çıkar. Durkheim anomiyeye bütünsel sosyal gerçeklik açısından bakmıştır (Mestrovic 1987:567). İş bölümünün artması organik dayanışmayı geliştirmekte, bu da toplumsal bütünleşmeyi artırmaktadır. Ancak ekonomik gelişmenin hızlı olduğu ve ahlâkî düzenlemelerin farklılaşma ve uzmanlaşmanın artışına ayak uyduramadığı durumlarda anormal yani anomik işbölümü ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik anomi durumunda, derhal ve giderek daha büyük bir doyuma ulaşmayı isteyen, beklémeye tahammülsüz ve tutulmaz hale gelmiş arzular, doyumunu sonsuza dek uzanan bir susamışlıklar söz konusudur. Bütün bunlar manevî bir yorgunluk, bezginlik, üzüntü, kaygı, acı ve düş kırıklığı doğurur. Oysa düzenli bir toplumda, aksine rahat ve huzur, var olma ve yaşama sevinci, sağlıklı bir neşe, denge, ahenk ve mutluluk gelişir. Durkheim cinsel anomi durumunu betimlemek için de ekonomik anomide kullandığı kavramlaştırmaların aynısını kullanmıştır.

Durkheim'in insan doğası hakkında kötümser olduğunu görüyoruz. İnsan bencil arzular demektir, bu nedenle kendini sıkımayı, baskı ve zorlama ile kendini sınırlamayı pek sevmez. Her an bize etkisini duyuran ve toplumsal ahlâkın varlık nedeni bu baskı ve zorlama olmasaydı toplum halinde yaşamak nasıl mümkün olacaktı? Kuralların denetiminden uzakta kendi haline bırakılmış, belli bir hedefe bağlı olmayan ihtiyaç ve arzular onu duyan birey için sadece ebedi bir azap kaynağı olacaktır. Durkheim'a göre, bütün bu sorunların çözümü hem amaç, hem de yaratıcısı toplum olan ahlak eğitiminde saklıdır. Bireysel mutluluk toplumsal kuraldan doğar, nitekim çocuğa arzularına gem vurması, hedeflerini sınırlandırmasını öğretebiliriz. Bu sınırlandırma eylemi, mutluluğun ve sağlığının temel koşuludur.

B.MERTON'DA AÇIK VE GİZLİ FONKSİYON KAVRAMLARI

Merton Fonksiyonalist yaklaşımın boşluklarını doldurmak, yanlışlıklarını düzeltmek, toplumsal değişmeyi açıklayabilecek bir nitelik kazandırarak onu ideolojik kalıplaşma ve katılaşma tehlikesinden sıyırmak ister. Ona göre sistemin uyumunu ve bütünlüğünü sağlayan fonksiyonların yanısıra, sistemin uyumunu azaltan bozucu fonksiyonlar ve sistemi herhangi bir şekilde etkilemeyen, fonksiyonel olmayan öğeler de bulunmaktadır.

Merton'ın kuramı kaba işlevselcilikteki kavramları netleştirme ve yanlışlıkları ortaya çıkarmasının yanı sıra, işlevsel çözümlemeye göre hareket edenlerin yanıtlaması gereken bazı soruları, yüksek seslendirme çabasında-

dır. Bu soruları cevaplamak için işlevselci bir grup için işlevsel olan bir durumun başka grup için bozuk işlevli olabileceğini unutmamalıdır. Sosyolog açık işlevlerle uğraşırken gizli işlevleri gözden kaçırmamalıdır. Kültürel pratikler ne tamamen bütünleştirici ne de tamamen ayrıştırıcıdır. Bir kültürel pratiğin işlevselliğinin takdiri sonuçlarına bakarak değerlendirilmelidir. Merton makro ve mikro kavramsal tipler arasında orta bir yol seçerek geçerliğini ampirik olarak irdelenebilecek orta boy kuramlara yönelinmesini önermektedir.

Merton'ın anomi kuramında ilk önce, kültürün bireylere çoğu kez sosyalleşme yoluyla aşıldığı istek ve özlemlerden oluşan kültürel hedefler (cultural goals) söz konusudur. Bu hedefler kültürel yapının bir görünümünü oluştururlar. Daha sonra bu hedeflere ulaşmak için bireylerin meşru olarak kullanabilecekleri araçları belirleyen ve tanımlayan normları görüyoruz. Son olarak da normlara uygun bir biçimde kültürel hedeflere ulaşmak için toplumsal olanakların dağılımı devreye giriyor. Herhangi bir engellenme, umutsuzluk, haksızlık gibi kültürel hedefler ile kurumsallaşmış araçlar arasındaki bir ayrışma, beraberinde anomiyi getirmektedir (Marshall 1999:32).

Kuramını Amerikan toplumundan hareketle şekillendiren Merton'a göre, toplumsal başarı üzerinde yoğunlaşmış güçlü kültürel hedefleri ile Amerikan toplumu bir bakıma girişimci ve yapıcı bir toplumdur. Ancak bir diğer açıdan bireyler için o ölçüde engellenme ve gerilim doğurucu bir yapıya sahiptir. Hele söz konusu insanlar kurumsallaşmış araçları kullanabilme olanağını daha az bulabilen alt sınıfların insanlarıysa, bu engellenme ve gerilim düzeyi kuşkusuz daha yüksek olacaktır (Tolan 1981:70).

Sosyolog Wright Mills (1974:7)'den aşağıda yapmış olduğumuz alıntı konuyu daha da aydınlatıcı niteliktedir.

"Sıradan insanlar, yaşadıkları gündelik hayatın dünyasını aşacak güçte değildirler. Kaldı ki iş, aile ve komşuluk ilişkilerinden oluşan bu yaşamı, sıradan insanların ne yönetebilecekleri ne de kavrayabilecekleri nitelikteki güçler biçimlendirmektedir. 'Büyük değişimler' onların denetimi dışındadır, ama bu değişimler onların edimlerini ve dünyaya bakış tarzlarını etkilemekten geri kalmamaktadır. Modern toplumun biçimlendiği bu aynı çerçevenin baskıcı zoruyla, sıradan insanlar kitle toplumunun üzerine çöreklenen bu değişimlerden başkasını düşünememekte; dolayısıyla kendilerini güçsüz ve amaçsız bırakan bir çağın insanları sayılmaya itilmektedirler."

Durkheim'a göre anomi toplumun mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş sürecinde ortaya çıkarken, Merton'a göre araçlar ile amaçların kesişmesi noktasında ortaya çıkmaktadır. Durkheim'de anomi bir geçiş dönemi sorunu olarak görülüyor ve işbölümüne dayalı organik dayanışma kurumsallaştığında anominin de sona ereceği belirtiliyor. Ancak Merton

anominin bir geniş dönemi sorunu olmadığını, toplumsal yapıların ve kültürel değerlerin yaptığı baskıların anomiye yol açtığını belirtiyor (Marsall 1999:33). Amerikan değer sistemi, başarıya ulaşmayı neredeyse evrensel bir uğraşa çevirmekte ve bu hedefe varmanın normatif biçimde onaylanmış araçlarını belirlemektedir. Gel gelelim toplumdaki ekonomik kaynakların yapısının ancak belli ayrıcalıklı gruplar ve sınıflara bu hedeflere ulaşma olanağı tanıdığı besbellidir. Bu durum doğal olarak, ayrıcalıksız kişiler arasında görece yoksulluk duygularının filizlenmesine neden olacaktır. Bu tür duygular daha sonra, aynı amaçlara ulaşmanın alternatif araçlarını sunuyor gibi görünen çeşitli bireysel sapkınlık biçimlerinin zeminini hazırlayacaktır.

Hedefler ile araçlar arasındaki ayrışma ve bundan doğan gerilim, ister istemez bireylerin kültürelce belirlenmiş hedeflere veya hedeflere ulaşmak için kullanılacak kurumsallaşmış araçlara karşı güvenin zayıflamasına ya da tümüyle yitirilmesine, yani anomiye yol açacaktır. Merton (1938:674) söz konusu ayrışmanın doğuracağı bütün mantıksal uyum ihtimallerini şematik olarak aşağıdaki biçimde belirtmiştir.

Bireysel uyum biçimleri tipolojisi¹

	Kültürel Hedefler	Kurumsallaşmış Araçlar
I. Uyum (Conformity)	+	+
II. Yenilikçilik (Innovation)	+	-
III. Şekilcilik (Ritualism)	-	+
IV. Kaçış (Reteratism)	-	-
V. İsyen (Rebellion)	+	+
	-	-

Merton bireylerin anomiye adapte olma biçimleriyle ilgili ünlü tipolojisini sergilergen, yenilikçilik (hedeflere bağlı kalma, ama hırsızlıkta olduğu gibi meşru araçları reddetme), geri çekilme (uyuşturucu kullanmada olduğu gibi, amaçlar ile araçları reddetme ya da kendini geri tutma), şekilcilik (köle ruhlar bürokrat örneğinde olduğu gibi meşru araçlara bağlı kalmasının kendi başına bir amaca dönüşmesi) ve son olarak başkaldırmak (siyasal radika-

¹ MERTON, Robert K. Social Structure and Anomie, *American Sociological Review*, Cilt 3, No. 5, s. 672-682, Ekim, 1938.

lizm örneğinde olduğu gibi, amaçları da araçları da reddedip onların yerine yenilerini koyma) eğilimlerini tartışmaktadır (Marsall 1999:33).

C. TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Türkiye'deki durumunu Durkheim'in ve Merton'ın anomi kuramları açısından ayrı ayrı değerlendirmenin daha yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Bunun nedeni, Türkiye'de yaşanan bu iki tarihsel dönemden ilki olan 1950-1980 dönemi için Durkheim'in anomi kuramı daha çözümleyici olabileceken, 1980 sonrası kapsayan ve günümüzü de içine alan zaman dilimini tahlil etmek için Merton'ın anomi kuramının daha elverişli olacağı düşüncesidir.

1. 1950-1980 ARASI DÖNEM

Türkiye'nin 1950-1980 arasındaki döneminde kırdan kente yaşanan göçün, o döneme damgasını vuran belirleyici unsur olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Peker 1999:295). Türkiye'deki kentleşmenin niteliğini daha iyi anlamak için ideal bir kentleşmenin nasıl olması gerektiğine, buna karşılık Türkiye'de yaşanan kentleşme olgusuna kısa da olsa değinmekte yarar var.

Kentleşmenin ideal örneklerini oluşturan Avrupa ve Kuzey Amerika kentlerinde nüfus artışının ve kentleşmenin sanayileşmeye paralel olarak yürüdüğü görülmektedir (Heaton 1995:99). İdeal bir kentleşmenin yaşandığı kentlerde; toplum yapısında örgütlenmenin yaygınlaştığını, işbölümü ve uzmanlaşmanın yaşandığını, kentleşmenin kalkınma ile birlikte yürüdüğünü, yaşadığı kentin sorunlarına karşı duyarlı olma gibi kente özgü davranış değişikliklerinin ortaya çıktığını görüyoruz. Çağdaş kentler sanayileşmenin itici gücüyle ortaya çıkan, nitelikli nüfus yapısına işaret eden kentlerdir. Yani bu kentlerde sadece nüfus artmaz aynı zamanda nitelikli bir nüfus yapısı ortaya çıkar.

Buna ek olarak Batı'da kentleşme kendi doğal dinamikleri ile başlamış ve gelişmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, müdahaleci uygulamalarla kentleşmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki kentleşme sürecine baktığımızda, öncelikle kentleşmenin sanayileşmeye paralel yürümediğini görüyoruz. Kırdan kente göçte, özellikle kente göçlerin başladığı ilk yıllarda, kentin çekiciliğinden çok kırsal iticiliği belirleyici olmuştur (İçduygu ve Sirkeci 1999:250). Ayrıca Türkiye'deki kentleşme olgusunda, ideal bir kentleşme olgusunda ve ideal bir kentleşme sürecinde yaşanması gereken; toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma, kentlilik bilincinin insan davranışlarına yansması gibi unsurların varolmadığını görüyoruz.

Yeterli altyapıdan yoksun kentlere gelen insanlar, başta işsizlik olmak üzere pek çok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Varoş tabir edilen kentin banliyölerinde, gecekondu semtleri mantar gibi çoğalmıştır. Literatüre 'kentsel yoksulluk' olarak girecek olan olgunun temelleri atılmış ve kentler yoksulluğun yeniden üretildiği mekanlar haline gelmiştir (Can 2003:79). Bütün bu yaşananlara bağlı olarak, aşağıda ayrıntılarına değineceğimiz, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya sağlıklı bir geçiş yaşanmamıştır.

Daha önceki bölümlerde de üzerinde durduğumuz gibi, mekanik dayanışmaya dayalı toplumlar homojen (benzeşik) bir topluluk yapısına işaret ederken, organik dayanışmaya dayalı toplumlar heterojen (farklılaşmış) bir toplum yapısına işaret eder. Yaşadığı dönemin Fransasının sorunlarına çözüm arayan Durkheim, kurtuluşun işbölümü ve uzmanlaşmanın tesis edildiği organik dayanışmaya dayalı bir toplum olabilmekten geçtiğini belirtmiştir. Bu sayede herkesin belli alanlarda uzmanlaştığı ve kendi işini yaptığı toplumda, her birey diğerinin yaptığı işe ve ürettiği ürüne bağımlı olacak, her insan diğeriyle yarışmayı bırakacak ve kendi rolünü oynayacak, toplum bu şekilde sorunsuz biçimde yaşamını devam ettirecektir. Durkheim bu durumu, yaşayan canlının her biri kendine özgü bir işlevi yerine getiren, birbirine benzemeyen, bununla beraber hepsi yaşam için zorunlu organlarına benzetir (Aron 1989:226).

Türkiye'de 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle, tarım sektörü ağırlıklı sanayileşmeye, özellikle tarımda emek yoğun üretimden makine yoğun üretime geçilmesine bağlı olarak köylerde büyük bir işgücü fazlası açığa çıkmış ve köylerden kentlere yoğun bir göç başlamıştır. İnsanlar kendine yetimlik üretimden ve geniş aileye dayalı hayat tarzından koparak, ki bu Durkheim'in benzeşik toplum tipi dediği organik dayanışmalı toplumdur, kentlere gelmişler ancak kentin çekiciliğine değil de, kırsal iticiliğine dayalı bu göçler sonucunda kentte umduklarını bulamamışlardır. İşte tam da burada Durkheim'in anomi olarak nitelediği durum yoğun olarak yaşamaya başlamıştır. Bilindiği üzere Durkheim, anomiyi mekanik dayanışmaya dayalı toplum tipinden organik dayanışmaya dayalı toplum tipine sağlıklı bir geçiş yapamayan toplumlarda ortaya çıkan patolojik bir durum olarak nitelendirmiştir.

Yeterli altyapıdan ve iş olanaklarından yoksun kentlerde, kentlerin kanserleşen hücreleri niteliğindeki gecekondu semtleri büyük bir hızla artmıştır. Kentlere göç eden insanlar farklı iş kollarında ve mesleklerde uzmanlaşmaya bağlı bir farklılaşmayı ve bunun getireceği uyumu, yani organik dayanışmayı tesis edememişlerdir. Kırdaki benzeşik-niteliksiz insan malzemesini olduğu gibi kentlere taşımışlardır. Kıray'ın da belirttiği gibi Türkiye'deki

kentleşme, şehirlerin sanayileşme hızının, tarımdaki modernleşmeden çok daha yavaş olması sonucu "sahte şehirleşme" diye niteleyebileceğimiz oluşturmalarla sonuçlanmıştır (1999:161). Bunun nedeni, Türkiye kentlerinin kırsaldan gelen nüfusu emecek koşulları sağlayamayışıdır. Nüfusun şehirlerde oturan oranının artmasıyla, organik dayanışmanın görünümünden biri olan, sanayi de çalışan nüfusun artma oranı arasında bir paralellik görülmektedir. Yasa'nın yaptığı bir araştırma sonuçlarına göre, köyden şehre göç edip Ankara gecekondularında yaşayanların vasıflı işçi oranı ancak % 27 dir. Köyden şehre göç edenlerin gelirlerinde de yarıdan daha fazla düşüş gözlenmiştir (Zikreden:Kıray 1999:161).

Bütün bunların sonucunda sağlıklı bir organik dayanışmanın tesis edilememesi sonucunda, Durkheim'in anomik iş bölümü dediği, yarı mekanik yarı organik bir toplum tipi ortaya çıkmıştır. Bu toplumun tipinin ürünleri olarak da gecekondulaşma, seyyar satıcılık, hemşehrî grupları, kahvehaneler, amele pazarları gibi, işbölümüne dayalı organik dayanışmanın tesisi edildiği bir toplumda görülmesi mümkün olmayan patolojik oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bütün bunların sonucunda Türk toplumu cemaatten cemiyete yani mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya sağlıklı bir geçiş yapamamıştır.

2. 1980 SONRASI DÖNEM

1980'lerle birlikte, Türkiye nüfusunun çoğunluğunun kentlerde yaşadığı bir döneme girilmiş, 1990'ların ortalarına gelindiğinde ise nüfusun %60'a yakını kentlerde yaşamaya başlamıştır (İçduygu ve Sirkeci 1999:252). Böylece Türkiye'de, pek çok eksikliklerine rağmen, kentleşme olgusunun üretim biçimine ve insan ilişkilerine damgasını vurmaya başladığını görüyoruz. 1980'lerle birlikte yoğun biçimde yaşanmaya başlayan liberal ekonomik sisteme eklenme süreci, kentleşme sürecini daha da hızlandırmıştır. Neo-Liberal ekonomik sisteme eklenme süreci, Türk toplumuna kendi kurumlarını ve hayat tarzını dayatmış, kültürel hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçlar belirlenmiştir. Bu kurguda devlet toplumun aşağı tabakaları için ümit vaat etmez bir konumlanma içine girmiştir (Buğra 2001:23; Kazgan 1999:111). Bu bağlamda, Erder'e göre, bir küresel eğilim olan devletin küçültülmesi söylemi toplumsal eşitsizliği ve toplumsal kutuplaşmayı artırmıştır (1998:109).

Bütün bu gelişmelerin sonucu olarak, Türkiye'de hedefe varmanın normatif biçimde onaylanmış araçları belirlenmiş, gelgelelim toplumdaki ekonomik kaynakların ancak belli ayrıcalıklı gruplar ile sınıflar elinde toplanması nedeniyle, toplumun geniş kesimleri için hayal kırıklığı kaçınılmaz olmuştur. Üretim araçlarının mülkiyetine sahip olamayanlar, çıkar ağlarının

dışında kalanlar ve kentsel ortama eklenmede başarılı olamayanlar açısından hayal kırıklığı kaçınılmaz olmuştur (Erder 1995:108, 118).

Ekonomik alandaki sınırlamalara son yıllarda eğitim, sağlık ve hukuk alanındaki sınırlamalar da eklenmiştir. Bu durum, ayrıcalıksız mağdur toplum kesimleri arasında görece yoksunluk duygularının filizlenmesine neden olmuş ve amaca ulaşmanın alternatif araçlarının aranması gündeme gelmiştir.

Merton'ın araçlar ile amaçların kesişme noktasında ortaya çıktığını söylediği anomi, günümüz Türkiye'sinde yoğun olarak yaşanmaktadır. Bu durum, ekonomik alanda; rant ekonomisinden yurt dışına kayan yatırımlara, eğitim alanında; eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalanlardan yurt dışında eğitime, hukuk alanında; suçun cezasını kendi başına verme anlayışından uluslararası mahkemelere taşınan davalara kadar geniş bir yelpazede çözüm arayışlarını beraberinde getirmiştir. Merton (Marshall 1999:33)'in ifadesiyle, kültürel hedeflere ulaşmanın alternatif araçlarını sunuyor gibi görünen çeşitli arayışların zeminini hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- ARON, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1989.
- BENETON, Philippe. *Toplumsal Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- BOTTOMORE, Tom ve NISBET Robert. *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, V Yayınları, Ankara:1990.
- BUĞRA, Ayşe. "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", *Toplum ve Bilim*, Yaz 2001:22-30.
- CAN, Yücel. "Yoksulluğun Yeniden Üretildiği Mekanlar Olarak Kentler", *Yoksulluk*, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul, 2003, s. 78-89.
- DURKHEİM, Emile. *İntihar*, (Çev. Özer Ozankaya), İmge Kitabevi, Ankara:1992.
- ERDER, Sema. "Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları", *Toplum ve Bilim*, Bahar 1995: 106-119.
- ERDER, Sema. "Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları", *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 107-114.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul,1996.
- HEATON, Hearbert. *Avrupa İktisat Tarihi*, İmge Yayınevi, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1995.

- İÇDUYGU, Ahmet ve SİRKECİ, İbrahim. "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 249-268.
- KAZGAN, Gülten. "Türkiye'de Ulus-Devlet ve Küreselleşme", *Bilanço 1923-1998*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.105-116.
- KIRAY, M. Belik. *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.
- KÖSEMİHAL, N. Şazi. *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982.
- MARSHALL, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınevi, Ankara, 1999.
- MERTON, Robert K. "Social Structure and Anomie", *American Sociological Review*, Cilt 3, No. 5, Ekim,1938 s. 672-682,.
- MESTROVIC, Stjepan G. "Durkheim's Concept of Anomie Considered as a 'Total Social Fact'" *British Journal of Sociology*, Cilt 38, Sayı 4, s. 567-583, 1987 (Aralık).
- MILLS, C. Wright. *İktidar Seçkinleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.
- PEKER, Mümtaz. "Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı, İstanbul, 1999, s. 295-304.
- WALLERSTEIN, Immanuel. *Tarihsel Kapitalizm*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- TOLAN, Barlas. *Çağdaş Toplumun Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara İktisadi ve Ticari Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1981.

ABSTRACT

TURKISH SOCIETY: FROM COMMUNITY TO SOCIETY IN THE CONTEXT OF DURKHEIM'S AND MERTON'S ANOMIE THEORY

In this study, adventure of urbanization/modernization which has been experienced by Turkish Society during the Republican area within the context of theories of anomie both by Durkheim and Metron was discussed. The process which was experienced by Turkish society from 1950s to 1980 was evaluated by Durkheim's anome theory and the problems during the transformation from mechanic solidarity to organic solidarity was analyzed in this perspective.

Experiences during the period which is from 1980s to untill today was also studied in the context Merton's anomie theory. Alternative equipments of the reaching cultural goals was debated in this perspective. The dimensions of anomies occured in the two periods demonsrated and this pathologic situation was pictured.

Key Words: Anomie, community, society, modernization, city, mechanic solidarity, organic solidarity, association, cultural goals, social change.